

Balogh Erzsébet–R. Fedor Anita

Pillanatképek a szociális munkások képzéséről a tanfolyamoktól a diplomát adó képzésekig

Absztrakt

Tanulmányunkban arra törekszünk, hogy bemutassuk a magyarországi szociálismunkás-képzés korábbi fejlődésének állomásait. Ugyanakkor a képzés fejlődésének felvázolásakor néhány helyen nem tekintünk el a szociálismunkás-szakma alakulásának bemutatásától sem, hiszen egyik nélkül nincs a másik sem, elég, ha csak a Hilscher Rezső vezette settlement mozgalomra gondolunk. A történeti bemutatást nem kezdjük a történelemben sokáig visszamenve, hanem törekedtünk egy olyan kezdeti időpontot választani kiindulásnak, mely meghatározó szerepet töltött be a szakma és a képzés alakulásában. Célunk annak feltérképezése, hogy akár egy új szociálismunkás-képzésfejlesztés kidolgozásával, hogyan tudnánk elősegíteni a szociális munkásoknak, a szociális szakma egyik fontos képviselőjének, a társadalomban állandóan jelen lévő problémákra való gyors, szakszerű reagálását. Azért tartjuk fontosnak a képzés történeti alakulásának megismerését, hogy azokból a megfelelő tanulságokat levonva – ez viszont már egy következő tanulmány témája – is elősegítsük a hatékony képzésfejlesztést. Jelen tanulmányunkban tehát csupán arra vállalkozunk, hogy bemutatjuk a felsőfokú képzéssé válásáig megtett út fontos eseményeit.

Kulcsszavak: szociálismunkás-szakma, szociálismunkás-képzés, szakmai identitás, képzésfejlesztés

Abstract

The aim of the study is to show the historical development of social workers training in Hungary. We all so present the development of the social work as a profession. The development of training faces to so me difficulties. In our study we tried to show the history of social workers training from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century which was not so easy in so me cases. We all so tried to introduce the training courses, to reorganize the master they were destroyed, redefined his profession, renovate the training. We do these to help to consolidate and confirm the identity of our profession from the conclusions and suggestions we had from our study and make that it will able to fit to the development of the modern education.

Keywords: social work, social worker training, professional identity, training development

Bevezetés

A szegényekről, elesettekről, támogatásra szorulókról való gondoskodás, az emberi segítségnyújtás végigkíséri az emberiség történelmét. Az emberiség minden korszakában jelen voltak a segíteni akarók, a segíteni hivatottak, a szociális munkások, még ha nem is hívták így őket. A segítő tevékenységet az egyházak vállalták fel egészen az állami gondoskodás megjelenéséig (I. Erzsébet szegénytörvénye). Legelsőként – írásos emlékként – a Biblia hívja fel figyelmünket – ha úgy tetszik, kötelez – embertársaink segítésére. Az Újszövetség egyetlen parancsolata gyakorlatilag a szeretet. Segítségre szoruló emberek tehát

mindig is voltak. És mindig is voltak olyanok, akik segíteni akartak vagy hivatásbeli kötelezettségből, vagy nem. A segítőknek hosszú utat kellett végigjárni ahhoz, hogy a szociális munka önálló diszciplínává, professzióvá váljon. Magyarországon ez az út nem volt zökkenőmentes, és az államszocializmus időszakában hosszú időre meg is szakadt ez a folyamat, majd az ezt követő időszakban újjult erővel, töretlen lendülettel indultak meg a felsőfokú szociális képzések, így a szociálismunkás-képzés is.

Tanulmányunkkal a szociális képzések történetét kívánjuk bemutatni Magyarországon. Azt a néhol göröngyös utat, amelyet a szociális képzés végigjárt. Az 1. fejezetben röviden bepillantást nyújtunk a segítő munkát végzők – még nem hivatásos szociális munkások – tevékenységébe, majd áttérünk a magyarországi szociális képzések, a szakmává válás kezdeti lépéseinek bemutatására. A következő szakasz egészen a képzések „elsorvasztásáig” tart. A képzések újraindítását az 1970-es évek kezdetétől tekintjük át.

1. Segítők, a képzések beindulása előtt

A magyarországi szociális munka történetével részletesen foglalkozik Pik Katalin 2001-ben megjelent „A szociális munka története Magyarországon (1817–1990)” című könyve. Sokan, sokféle formában és módon végeztek a bibliai idők óta segítő tevékenységet (Müller 1992). A szociális munka meghatározása azonban nem tekint olyan régmúltra vissza. Sokan, többféleképpen határozzák meg a szociális munka fogalmát. (Hegyesi és Talyigás 1994, Szabó L. 1993, Jordan 1993, 1994). Tanulmányunknak továbbiakban nem célja a szociális munka meghatározásának, több szempontú megközelítésének bemutatása, csupán arra próbál fókuszálni, hogy milyen segítő tevékenységek vezettek el oda, hogy megjelentek a szociális képzések iskolarendszerben való szereplésének igényei. Pik Katalin például könyvében a következőképpen definiál: „*a szociális munka mint szakma, hivatás, és mint önálló tudományos diszciplína... olyan tevékenység, amely során a segítséget komplex folyamatok összehangolásával, intézményesen, ismeretek aktív felhasználásával, valamilyen módon dokumentálva végzik egyénnel, csoportokkal vagy közösségekkel*” (Pik 2001: 12).

Csak azokat a segítő folyamatokat veszi számba, azokat a tevékenységeket tekinti szociális munkának, amelyek valamilyen módon szervezett keretek között folynak, a szociális munka eszköztárának, munkamódszereinek használatával. Megpróbáljuk mi is ezt a fogalmat követni a szociálismunkás-képzések történeti fejlődésének felvázolásakor.

Magyarországon is a segítségre szorulókat gondozását az egyház végezte. Az egyházak különböző kórházakat, gyámházakat működtettek, és fel is keresték otthonukban az arra rászorultakat. Később a polgárság megjelenésével maguk a polgárok is ispotályokat alapítottak a rászorultak megsegítésére. Az ispotályokat később a javadalmas rendszer váltotta fel, amely azt jelentette, hogy az ispotályokban azok a tehetősebb, idősebb polgárok is helyet kaphattak, akiknek módjában állt nagyobb befizetéseket tenni, amely arányában különböző ellenszolgáltatást kaptak. Az ispotályokban tehát nemcsak a szegények kaphattak helyet, hanem a módosabb polgárok is. A falak mögött pedig a különböző problémák megoldási kísérletei folytak, de írásos dokumentum nincs a szakszemélyzet összetételéről. Írásos feljegyzések az 1800-as évekből maradtak ránk. Ekkor kezdte meg működését Pesten és Budán a Jótékony Asszonyi Egyesület (József nádor felesége, Hermina főhercegnő által 1816-ban a királyhoz felterjesztett kérelem pozitív bírálatát követően). Az egyesületek adományokból tartották fenn magukat, és többféle intézményt is fenntartottak, alapítottak. (munkaképteleneknek, özvegyeknek, gyerekeknek, szegényeknek). Sajnos írásos dokumentum itt sem maradt fenn arra vonatkozóan, hogy kik végezték a segítségnyújtást, valószínűsíthetően az arisztokrata nők voltak a segítők (Pik 2001).

A polgárosodás elindulásával a közigazgatásban megjelentek a hivatalnokok, akik már hivatásszerűen foglalkoztak a szociális kérdésekkel. A jótékony asszonyokat szegényatyák váltották fel, akik a közsegélyért folyamodottak életét kísérték figyelemmel. 1851-ben született meg az első utasítás, amely a községek illetőségét hangsúlyozta, „*elszegényedés esetén a községi vagyontól való gyámolítást*” (Csizmadia 1977: 55) teszi kötelezővé. 1871-ben már az első községi törvény a községek tartási kötelezettségéről rendelkező törvényi szinten. Azoknak, akiket semmilyen módon nem tudtak ellátni, a városi hatóságok havi segélyösszegeket állapítottak meg. A segélyezés teljes lebonyolítása (megállapítás, kifizetés) a szociális közigazgatásban dolgozó szegényatyákra hárult. Forbáth Tivadar a szegényekkel foglalkozó hivatalnokokról a következő véleményét fogalmazta meg ezen időszakra vonatkozóan: „*alsórangú hivatalnokok gondozzák a szegényeket*” (Forbáth 1908). A szakma életében mérföldkővé vált az 1906-ban bevezetett, 1905-ös fővárosi szegényügyi rendelet, amely a fővárosi szegényügyet decentralizálta. A fővárosi kerületeket járásokra osztotta, és minden járáshoz tartozott egy szegénygyám, aki tulajdonképpen végezte a szociális munkát, valamint kapcsolatot tartottak a szegényügyi bizottsággal és a rászorultakkal is. Ebben az időszakban a szociális munka főként közsegélyezésből és gyermekvédelmi tevékenységből állt. A szociális munkásoknak pedig a szegénygyámok voltak tekinthetők, de még mindig mindenféle képzettség nélkül. Ebben az időszakban már erőteljesen felmerül a képzés szükségessége. Legelőször dr. Deutsch Ernő gyermekorvos hívja fel rá a figyelmet a Társadalmi Múzeum Értesítőjének 1911. évi első számában: „*Csodálkozva kérdik sokan – hisz sohasem gondolkodtak e fölött –, hát nem elég a jószív az almizsna-adáshoz és – gyűjtéshez, hanem tudás is szükséges? Igenis szükséges, még pedig nagy mértékben!*” (idézi Pik 2001, 82). Itt hívja fel a figyelmet az akkortájt alakult szociálismunkás-képző intézményekre: Boston, Chicago és a New Yorkban működő filantróp iskolára (Pik 2001).

2. Az első szociális képzések Magyarországon

2.1. Tanfolyamok

A két világháború közé tehető a képzések intézményesülése, azonban már az 1910-es évek elején fellelhetőek a szakmává szerveződés elemei. A Népművelő Társaság hívja fel a figyelmet a képzés szükségességére, népművelési, nevelési aspektusból (Budai, Csoba és Goldmann 2006). Előtte azonban különböző tanfolyamok voltak a szociális képzés területén.

A 20. század elején Magyarországon a katolikus egyházak fontos szerepet töltek be a szociális ellátásokban. Széles körben végeztek szociális munkát, számos szervezetükön keresztül. De nemcsak az ellátásokban, hanem az oktatásban is jelentős volt a szerepvállalásuk. Mit is értettek ebben a korszakban szociális képzésen? Fontosnak tartották kifejleszteni a szociális készségeket már fiatal korban, hogy önmaguk is járatosak legyenek különböző szociális kérdésekben. Úgy vélték, hogy a szociális érdeklődés, érzékenység fogja létrehozni a szociális tevékenységet. A szociális oktatás 3 fő területre irányult:

- a szociális kérdések alapos oktatása,
- nyilvános föllépésre, beszédekre és vitatkozásokra való képzés,
- és szociális tevékenységre való gyakorlati útmutatás (szociális gyakorlat) (Boroviczeny 1907).

Az egyházi szociális tanfolyamok foglalták magukba a szociális kérdéseket, ahol nagy hangsúlyt kapott a gyakorlati oktatás. A szociális képzések fő célja az agitációra és a beszédre való kiképzés, hogy a tanfolyamon részt vevők képessé váljanak arra, hogy saját érdekeiket megvédjék. A szociális tanfolyamokon csak a kiválasztott, „értelmesebbek” és „ügyesebbek”

vehettek részt. A tanfolyam különböző egyletekben történik, amelyeknek lelkipásztorok a vezetői. A lelkipásztoroknak föltételeztek ugyan valamilyen szociális ismeretet, de úgy gondolták, hogy ezek a csekély ismeretek éppen az oktatás által bővíthetőek, hiszen szakirodalmakkal könnyen lehet a tudásukat ezen a területen tökéletesíteni. Vezérfonalul használhattak valamely kézikönyvet; „*így pl.: Dr. Andor György. Előadások a szociális kérdékről. (Kolping V., VI. évf.); Cathrein, Aszocializmus: Biederlack, A társadalmi kérdés; Mühlauer, Előadások (Kolping III., IV. és V. évf.): Dr. Giesswein, Munkásvédelem és keresztény szocializmus. Győr stb.*” (Boroviczény 1907: 83). A tanfolyamok népszerűsítését a községi elöljáróságok segítségével, személyes találkozások alkalmával és a sajtó segítségével végezték. Ezek a tanfolyamok inkább „szemináriumi” formában zajlottak, hiszen a résztvevők dolgozták fel az adott szakirodalmat és adták elő társaiknak, amely után a fő pontokat közösen megvitatták. Az oktatás szerves részét képezte a gyakorlat, mégpedig oly módon, hogy amit a tanításon hallottak, igyekeztek megvalósítani az életben is. A kurzusnak közvetlen célja nem a szociális kérdésekben való intézkedés volt, hanem az, hogy tudjanak a résztvevők javaslattal élni, kérelemmel fordulni az illetékes körökhöz szociális területeken (pl.: önszegélyezés, lakáskérdés) (Boroviczény 1907).

Az előbbieken vázolt „összejövevények” mai szóhasználat szerint nemigen minősültek még tanfolyamoknak sem. Jelentőségét mégis abban látjuk, hogy „értelmesebb” és „ügyesebb” – habár nem tudhatjuk, hogy kik tartoztak valóban ebbe a két kategóriába – katolikus elkötelezettek közösen gondolkodtak szociális kérdésekről, szemináriumi formában dolgozták fel az aktuális szakirodalmakat. Az itt tanultakat pedig felhasználhatták különböző érdekvédelmi tevékenységre az arra rászorulóknak segítségére, vagy akár az akkori szolgáltatások fejlesztésére. (Ami ma is igen fontos feladata a szociális munkásoknak.) Korabeli szakirodalmat sajnos nem találtunk arra vonatkozóan, hogy milyen hatékonysággal tudták kamatoztatni a résztvevők a megszerzett tudásukat. A katolikus egyházi szervezetek közül kiemelkedő szerep jutott a Szociális Missziótársulatnak. Ők már hivatalos szociális munkásnak tartották magukat, tulajdonképpen ők kezdték el a szociális képzéseket hazánkban, igaz, csupán tanfolyami keretek között, Szociális Iskola néven. Az általuk meghirdetett tanfolyam 1 éves időtartamra szólt. A fő területek, amelyeken a képzés folyt:

- a hit és erkölcsstan,
- a morálpedagógia, pszichológia,
- a szociológia, nemzetgazdaságtan és jog,
- és az egyesületi élet etikája voltak.

Az elméleti képzés mellett nagy hangsúlyt fektettek a gyakorlathoz szükséges készségekre, a gyakorlati munka elsajátítására is (Pik 2001).

Nem csak egyházi keretek között folytak tanfolyamszerű előadás-sorozatok. A 20. század tízes éveiben még mindig nem voltak intézményes keretek között a képzések. Leginkább előadás-sorozatokról, gyakorlati oktatásokról maradtak ránk írásos feljegyzések, annak ellenére, hogy egyre többen sürgették a képzések megvalósítását. „*Szűnjön meg e téren az oly káros dilettantizmus és lépjen helyébe a szociális munka nemes hivatása. Gondoskodni kell e társadalom intenzív, szakszerű és állandó képzéséről*” (Hanvai 1915: 34).

Egy tanfolyami képzés további formája volt *A családlátogató nők* részére szervezett továbbképzés. Ekkor a népegészségügyhöz tartoztak a családlátogatók, a kapcsolatot az orvosi rendelőkben vették fel, gyakorlati példákön keresztül a kapcsolatfelvétel fontosságára hívták fel a tanfolyamon részt vevők figyelmét. Írásos dokumentum sajnos nem fellelhető a tanfolyam előadásainak anyagáról (Pik 2001).

A Népjóléti Közlöny 1917. szeptemberi számában olvashatunk írást egy olyan tanfolyamszerű képzésről, amely szociális szakemberek számára lett megszervezve és főként

népjóléti igazgatási kérdéseket helyezett a középpontba. A tanfolyamokat csak a fővárosban szervezték meg, vidéki tanfolyamokat nem tudtak megszervezni. 1918-ban népjóléti előadásokat szerveztek a régi képviselőház üléstermében. 1919-től szociális meetingeket, szociális képzéseket szervezett a Szociális Missziótársulat Központi Tanulmányi Szakosztálya (Pik 2001).

Az általunk bemutatott tanfolyamok még nem folytak intézményi keretek között, nem átfogóan szóltak a szociális szakmáról, de szociálisan érzékenyítettek. Központilag sem fogta össze senki a különböző területeken, különböző indítatással megszervezett és lebonyolított tanfolyamokat, de mindenképpen kiemelendő, hogy már ebben az időszakban is nagy figyelmet fordítottak a szociális ügyekkel foglalkozók gyakorlati képzésére, hiszen a gyakorlati készségek kialakításának, fejlesztésének valamennyi tanfolyamon kiemelt szerepet, fontosságot tulajdonítottak.

2.2. Útban az intézményes képzések felé

2.2.1. Az első magyar szociálpolitikai tanfolyamok

Budapest székesfőváros szociálpolitikai, közjótékonyági és közművelődési közigazgatásának című kézikönyve 1931-ben jelent meg. Ebben van szó az első magyar szociálpolitikai tanfolyamról. A képzést a Népművelő Társaság 1911/12 telén kezdte el szervezni a székesfővárosban. A tanfolyam végül 1912. január 22-én indult el Budapesten, a Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium dísztermében. A tanfolyamot maga a polgármester, Bárczy István nyitotta meg, amely a közigazgatási tisztviselők és tanszemélyzet művelődését, nevelését tűzte ki célul, annak érdekében, hogy munkájukat minél nagyobb szociális belátással tudják végezni. A tanfolyam programja igen figyelemre méltó, hiszen a szociálpolitikai kérdések szinte teljes körére kiterjedt. Jelentőségét az adja, hogy ugyan az európai (főként Nyugat- és Észak-Európa) országokhoz képest években jelentősen elmaradva, de a szociálpolitika újszerű értelmezése alapján kezdődött el hazánkban is a szociális kérdések szakszerű kezelésének és megközelítésének folyamata (Balipap 1990a).

2.2.2. Az Újpesti Főiskolai Szociális Telep

Magyarországon a Hilscher Rezső által „meghonosított” settlement mozgalom – „*A settlement-mozgalomnak a szociális munka keretében betöltött fő feladatköre: a gondozás. A gondozásnak egyetemes, valamennyi ember egyéni, családi és közösségi szempontjait figyelembe vevő keresztülvitele. A legnehezebb és teljes odaadást kívánó szolgálat, amely nem kiragadott életrészletekkel áll szemben, hanem magával az egész élettel*” (Hilscher Rezső) (Ifjúsági Vezető, 1937, I–II. 56–58, *Esély*, 1990/3. szám) – kezdeti célkitűzése között nem szerepelt a társadalmi kérdések intézményes megoldása, sokkal inkább azt szerették volna, hogy a társadalomban mindinkább megvesse lábát a szolidaritás, amely lehetőséget biztosít a társadalom átalakítására, átformálására. Nem is lehetett más célkitűzésük, hiszen abban az időben Magyarországon a munkásság (akik leginkább rászorultak a szociális védelemre) és a többi társadalmi réteg között áttörhetetlen válaszfal húzódott meg. Az Erdélyi Múzeum Egyesület rakta le a settlement mozgalom első kísérleteit Kolozsváron, tanulságszerzési céllal, melynek eredményeit Budapesten és környékén kívánták felhasználni. A Főiskolai Szociális Telep Újpesten volt a mozgalom első intézete, amely 1912-ben kezdte meg gyakorlati működését. A telep munkaprogramja a következő volt:

- a munkásság érdekében – a szociális, egészségügyi, gazdasági és kulturális szükségleteinek kielégítésének érdekében – gyakorlati munka végzése;

- a munkavégzés révén szerzett tapasztalatok, tanulságok felhasználása a munkásság helyzetének emelése érdekében;
- a közfelfogás átalakítása annak érdekében, hogy ledönthetővé váljanak a társadalmi osztályok közötti falak, így egységes, nemzeti társadalom legyen kialakíthatóvá;
- és végül, de nem utolsósorban a főiskolai és egyetemi hallgatók bevonása a gyakorlati szociális munkába, bővíteni tudásukat elméleti továbbképzések révén, ami által szociálisan érzékenyekké válnak, amit hivatásukban és mindennapi életvitelük folyamán is gyakorolhatnak. A hallgatók és a kliensek – jelen esetben a munkásság – között a személyes kapcsolat kialakítása által még inkább lehetőség nyílik az osztályellentétek tompítására, a szolidaritás erősítésére (Buday 1929).

A telepet a hasonló nevű egyesület hozta létre, csekély állami támogatással. A munka végül is 1913-ban indult meg. A settlement mozgalmat a társadalom kezdetben értetlenül fogadta. A mozgalom képviselőinek mind a munkásság, mind a polgárság részéről érkező nagyfokú bizalmatlanságával meg kellett küzdenie. Később a polgárság a hatalmi viszonyok „eltolódásával” erővel is igyekezett az intézmény munkáját ellehetetleníteni. Az I. világháború hozta meg a munkásság bizalmát. A hadiözvegyek, árvák, rokkantak minden intézménybe megpróbáltak kapaszkodni, amelyek segítségükre lehettek, így fordultak most már bizalommal a telep Néphivatalához is, ahol elsősorban segélyezéssel foglalkoztak. Az eredményesen végzett munka meg is hozta az eredményét, a munkásság egyre növekvő bizalommal fordult az intézményhez. Nem így a munkásság hivatalos szervezetei, amelyek azt az álláspontot képviselték, hogy a munkásosztályon csak ők tudnak hatékonyan segíteni, a munkásoknak az erre hivatott szerveknek kell segítséget nyújtania. A munkásság hivatalos szervei a kezdeményezést a kapitalizmus előretolt várának tekintették, és végül az 1919-es forradalom erőszakkal kisajátította azt. Az újbóli munka 1920 év végén indulhatott meg (Buday 1929). A settlement mozgalmat azért tartottuk fontosnak megemlíteni, mert Hilscher Rezső munkássága kiemelkedő szerepet játszott abban, hogy beindultak a szociális képzések egyetemi szinten.

2.3. Az első egyetemi tanfolyami képzések

2.3.1. Egyetemi Szociálpolitikai Intézet

Az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar megalakulásával 1920 őszén az Újpesti Főiskolai Szociális Telep mint intézet az újonnan megalakult kar kötelékébe került, Egyetemi Szociálpolitikai Intézet néven (Balipap 1990a).

A szociálpolitikai tanszék gyakorlati intézete lett, azzal a céllal, hogy a szociálpolitikai kollégium és szeminárium hallgatóinak módot adjon a gyakorlati szociális munkára. Így a hallgatók sokkal nagyobb számban bekapcsolhatóak voltak a settlement munkába. Mindezek mellett az új intézet tudományos feladatokat is elláthatott, hiszen a gyakorlati tapasztalatok, megfigyelések alkalmat adtak a tudományos feldolgozásra (Buday 1929).

A telepet a népjóléti és munkaügyi m. kir. miniszter, valamint a telepet alapítók Országos Szociálpolitikai Intézetté alakították 1932-ben. Ettől kezdve az intézet a settlement munka mellett nevelés által a nemzet egészségügyi és szociális helyzetének emelését helyezte középpontba. 1937 őszén az akkor már Országos Szociálpolitikai Intézet nem csupán főiskolai és egyetemi hallgatók gyakorlati munkáját tette lehetővé, de kiszélesítette feladatát szociális képzésekkel is. A szociális tanfolyamokon a szociális és nevelésügyi munkakört betöltőkön kívül azok a magánszemélyek is részt vehettek, akik nevelésügyi és szociális ismereteiket kívánták szélesíteni (Balipap 1990a).

2.3.1.2. Szociális nevelés-képzés az Országos Szociálpolitikai Intézetben

A m. kir. belügyminiszter az Országos Szociálpolitikai Intézetben belül Szociális Akadémiát alapított szociális nevelés és képzés céljából, ahol 1937. október 1-jén el is kezdődtek a különböző tanfolyamok. A tanfolyamok célja az volt, hogy akik a nép gondozásával foglalkoztak – óvónők, tanítók, önkormányzati alapfokú iskolák tanszemélyzete, közigazgatási tisztségviselők, szociális munkában önkéntesen vagy hivatásszerűen részt vállalni kívánók –, széles körű szociális ismereteket szerezzenek elméleti és gyakorlati alapon. A jelentkezőknek előre meghatározott feltételeknek kellett megfelelniük. Ilyenek voltak pl.: a 18. életet betöltött életkor, a megszerzett érettségi, a tanítói vagy óvónői oklevél. Akik ezeknek a feltételeknek nem feleltek meg, azoknak felvételi vizsgakötelezettséget írt elő az akadémia. Egyrészt a felvételi vizsgán a felvételiző személyiségnek alkalmasnak kellett lennie a szociális tevékenységek végzésére, másrészt előfeltétel volt a szociális gyakorlatban eltöltött egy év. A „felvételt nyertek” külön csoportokban, külön képzési formákban, végzettségüknek, munkavégzésüknek megfelelő képzésekben vehettek részt. Az akadémián a képzést átszötte a tudomány és a gyakorlat egyaránt. A gyakorlati pedagógiai és szociális munkát egyesítették a tudományos kutató munkával. A tanfolyamok külön képzési tematikákkal folytatódtak, a képzések speciális anyagokkal és különleges módszerekkel egészültek ki. A követelmények mindenki számára ugyanazok voltak. A képzés során a résztvevőknek a következő eszközök segítették tanulmányaikat: szakkönyvtár, szociális gyakorlat, archívum gyűjteményanyaga, a szociális munkaanyag statisztikai módszereken alapuló feldolgozása. A képzési programok eljutottak a szociális ismeretek olyan integrálásához és felépítéséhez, amelyek akár az iskolászerű képzés kritériumainak is megfelelnek (Balipap 1990a).

Az intézetben folyó tanfolyamokat az akkori belügyminiszter kiemelten ajánlotta figyelmébe a közigazgatósági hatóságoknál dolgozóknak. Az 1939. márciusban induló IV. Közigazgatási Tanfolyam megnyitóünnepségén a miniszterelnök, gróf Teleki Pál a következőképpen hangsúlyozta a tanfolyam jelentőségét: *„A most kezdődő tanfolyam programjának különös érdekességet és jelentőséget ad, hogy a belügyminiszter úr azt legfőképpen szociális kérdéseknek kívánja szentelni. A szociális kérdéseknek és a szociális irányzatnak, amint én azt értem – s azt szeretném, ha mindenki így értené – értelme, tartalma magyaráz az, hogy a közigazgatási tisztviselőknek az emberhez való közelebb jutását szolgálja. Azt, hogy ne ügyeket intézzünk, hanem emberekkel foglalkozzunk. Azt, hogy ne sablonok szerint cselekedjünk, hanem az emberi élet változatossága szerint bánjunk kivel-kivel”* (Martonffy 1939).

2.3.2. Szociális tanfolyam az Erzsébet Tudományegyetemen (Pécs)

Hilscher Rezső támogatásával, a szakma egy másik jeles képviselőjének, Esztergár Lajosnak, Pécs polgármesterének kezdeményezésére az Erzsébet Tudományegyetemen is megkezdődtek ebben az időben a szociális képzések. A kor szociális és szociálpolitikai fejlesztésének kiemelkedő egyénisége – Esztergár Lajos – szerint ahhoz, hogy a szociális problémákat meg tudjuk oldani, ismeretekre van szükség. Szociális feladatokat ismeretek nélkül nem lehet megoldani. A meglévő szociális készségek és a tudás együtt válnak értékké. Elengedhetetlen az általános szociális kultúra, a társadalom szerkezetének ismerete, nélkülözhetetlenek az általános gazdasági ismeretek, a szakismeretek és a segítséget kérő

egyének és helyzetének ismerete ahhoz, hogy megfelelően tudjunk segítséget nyújtani (Esztergár 1939).

Esztergár Lajos munkásságának középpontjában a szociális közigazgatás állt. Az általa kifejlesztett szociális tanfolyamok is elsősorban szociális igazgatási kérdések fókuszba állításával zajlottak. A tanfolyamon oktatott tárgyak elsősorban a szociológia, a szociális jog, a társadalom-egészségtan és a szociálpolitika tárgykörökből kerültek ki, amelyeket szociális intézményekben folytatott, elsősorban adminisztrációs és szervezési ismeretekre irányuló gyakorlati készségek fejlesztését célzó gyakorlatokkal egészítettek ki (Balipap 1990a).

A tanfolyamok a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog és Államtudományi Karán indultak el – Hilscher Rezső támogatásával – 1934-ben (Budai, Csoba és Goldmann 2006).

A Szociálpolitikai Intézet által szervezett tanfolyamokkal ellentétben, Pécsen nem kapcsolták össze a gyakorlati tapasztalatokat tudományos feladatokkal, hanem a fő cél a szociális kérdések specialistáinak kinevelése volt. Az egyetemen a szociális tanfolyamok szervezése és lebonyolítása egészen az 1940-es évek közepéig megszakítás nélkül folytatódott (Balipap 1990a).

2.3.3. További egyetemi szociális tanfolyamok

Az 1940-es évek elején további szociális tanfolyamok szerveződtek – belügyminiszteri létesítési előírás alapján – a már meglévők mellett a debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetemen, M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, valamint a kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán. A belügyminiszter a létesítési feltételek mellett a szociális munkakört betöltők képzési előfeltételének szabta 1946-ban ezeknek a tanfolyamoknak az elvégzését. Valamennyi tanfolyam átgondolt felvételi és vizsgakövetelményekkel, munkarenddel – tárgyak oktatásának rendje, tantárgystruktúra, képzési tantárgyak arányai, órabeosztás – rendelkezett. A tanfolyamok célja továbbra is a közületi, állami közjóléti igazgatás szociális feladatait ellátó tisztviselők képzése és hivatástudatának kifejlesztése. A résztvevők három egyetemi féléven keresztül vettek részt előadásokon, szemináriumokon és különböző terephelyen történő képzésben. Az 1910-es évek elején, Magyarországon a Népművelő Társaság tagjai hívták fel a közigazgatási hivatalnokok figyelmét a szociális képzések fontosságára, a népoktatás, népnevelés képviselői irányították rá a figyelmet a szociális problémákra. A képzés eredetileg népművelési, népnevelési aspektusból került napirendre. A settlement működéséhez a főiskolai, egyetemi hallgatók nevelésére, nevelődésére helyeződik a hangsúly. Később – Szociális Akadémia – a nevelés mellett már a gyakorlati szociális képzés is hangsúlyozottan jelenik meg, az elsősorban a gyakorlatban szociális munkát végzők számára szervezett képzésekben. Az iskolai formának, körülményeknek leginkább megfelelő szociális képzésnek az 1930-as években elindult tanfolyamok tekinthetőek, amelyek elsőként a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen valósultak meg. Ezeknek a tanfolyamoknak a tantárgyai, ismeretanyagai hasonlóságot mutatnak az 1989-ben újraindult általános szociálismunkás-képzés tantervének bizonyos elemeivel, de nem értek fel egy graduális képzés formáihoz, módszereihez (Balipap 1990b).

A tanfolyamok vizsgakövetelményeinek sikeres teljesítése nem adott felsőfokú végzettséget.

3. A képzés elsorvasztása

A különböző társadalmi szervezetek, az egyházak, az állam szociális szolgáltatásai és a szociális tanfolyamok rendszere a második világháború után összeomlott. A fordulat évében, 1948-ban, a polgári korszak lezárulásával egy új korszak vette kezdetét mind a szociális szolgáltatások, mind a szociális képzések területén. 1948 után sem a szolgáltatásokra, sem a képzésekre nem volt szükség az akkori hatalmon lévők véleménye szerint. Az Újpesti Főiskolai Szociális Telepet 1949. január 1-jén szüntették meg, majd 1951. június 1-jén az egyházi szociális rendek, az egyház által ellátott szociális szolgáltatások is felszámolásra kerültek. A szociális szakma szükségességét tagadta, nem ismerte el az állam vezetése, ebből következően szociális képzésekre sem volt szükség (Budai, Csoba és Goldmann 2006).

Egyik napról a másikra a szociális munka persze nem szűnt meg. Szépen, lassan beolvadt az egészségügyi ellátások közé. A védőnők képzésében és munkájában került először közel a szociális munka és az egészségügy. Már 1947-ben a védőnők készítették elő a segélyezési akciókat, bonyolították le azokat, intézték a szociális ügyeket. 1946. október 15-én kétszakos képzés indult el az újonnan alapított Egészségügyi Védőnőképző Intézetben. A két szak a gyakorlati gondozónői szak és a védőnői szak, mely kétéves közös alapképzést követően egy-egy éves szakképzés felépülésével valósult meg. A védőnők nagy része kétkezi dolgozók gyermekei köréből kerültek ki – korábban kis- és középpolgárságból származtak, középiskolai érettségivel kellett rendelkezni a felvételhez. A képzés során sajátították el azt a készséget, hogy áthassa őket a szociális lelkiismeret. Alapvető feladatuk a szociális berendezésnek egyenlő embervédő, lelki védő voltak. A szociális munka teljes fogalomrendszere egészségügyivé változott át. A szociális gondokat, a gyermekvédelmet az üzemi bölcsődék, óvodák oldották meg az állam vezetői szerint. Csak védőnőket és gyakorlati gondozókat képeztek, a szociális nővérek, szociális védőnők képzése teljesen elhalt. Egészségügyi vagy oktatásügyi intézményekké váltak a szociális intézmények (Pik 2001).

4. Útközben a felsőoktatási képzések felé

4.1. Az 1970-es, 1980-as évekbeli előzmények

4.1.1. A pszichológiai irányzat

Az államszocializmus kezdeti korszakában nem volt szabad a társadalomtudományok művelése során fontos, lényeges kérdéseket felvetni. A szociológia mellett a szociálpszichológia is „veszélyes” tudományterületnek számított. Egyik tudományterület képviselői, kutatói, művelői sem kaptak kutatási, publikálási lehetőséget. Mérei Ferenc és tanítványai azonban megtalálták a pártideológusok által sem veszélyesnek minősített területet, az óvodai közeget. Az óvodai programok írásában, az óvónőképzésben vettek részt a modern pszichológiai irányzatok képviselői, aztán később be kellett ismerni, hogy a pártideológia szerinti tökéletes szocialista embertípust nem sikerült minden esetben tökéletesen nevelni, sem az iskolákban, sem a nevelőotthonokban. Egyre többen voltak azok az iskoláskorú gyerekek, akikre nem tudtak hatást gyakorolni a szocialista tanok. Egyre több problémát okoztak az iskolán kívül, és belül is, ezért az 1960-as évek végén, a némi fellazulást mutató diktatúra idején, a Mérei-tanítványok elkezdték szervezni a nevelési tanácsadók rendszerét (Pik 2001).

További fontos előrelépés volt, hogy 1968-ban a fővárosi vb tagjai egy olyan programot indítottak el, amely értelmében a főváros valamennyi kerületében nevelési tanácsadókat kellett létrehozni, az oktatásügy keretein belül. 1972-ben megalkották a nevelési tanácsadók országos szabályozását, mellyel lényegében hivatalossá tették az akkor már részben működő intézményrendszert (Győri 1996).

Budapesten, a II. kerületben nyílt meg az első nevelési tanácsadó. Elsősorban pszichológusok dolgoztak ott, akik az első perctől kezdve hangsúlyozták a más szakterületek, tudományterületek képviselőivel, művelőivel való szoros együttműködésben végzett munka fontosságát. A szociális területeken azóta is használatban van az akkor meghonosodott „team” szó a munkacsoport kifejezésére. A nevelési tanácsadókon belül 1972-ben hozták létre először a családgondozói státuszt. A családgondozók kifejezetten azt a feladatot látták el, amely arra irányult, hogy a problémás óvodás- és iskoláskorú gyerekek családjában jelentkező problémák megoldásában nyújtsanak segítséget, tehát szociális munkát végeztek. Ekkor még – szociálismunkás-képzés hiányában – a munkakört pedagógus-, illetve pszichopedagógus-végzettséggel rendelkezők töltötték be (Pik 2001).

A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán 1973-ban indult el a nevelési tanácsadókhöz köthetően a pszichopedagógus-képzés. A gyermekvédelem különböző területeinek ez a szak vállalta fel a szakemberképzését (Györi 1996).

1975-ben ugyanebben az intézményben indult meg levelező képzési formában a szociálisszervező-képzés, amely az idősek és fogyatékos személyek gondozásával foglalkozó szakemberek képzését vállalta fel. A kiadott oklevelek száma 1975 és 1994 között közel 800-ra volt tehető (Budai, Csoba és Goldmann 2006). Az 1989/90-ben itt elindult szociálismunkás-képzés is erős pszichológiai alapokra épült (Pik 2001).

Ugyanennek az irányzatnak lett egyik fontos képzőhelye az úgynevezett tündérhegyi képzés. 1989-ben szociális asszisztensek képzése indult Budán, a Tündérhegyen, Erzsébet királyné volt vadászkastélyában. Felsőfokú végzettséget 1997-ben adhattak ki először a Wesley János-főiskola speciális tagozataként. A kétéves képzés hétvégi, bentlakásos oktatással valósult meg, a szociális munkáról főként pszichológiai szemléletű alapképzést kaptak a hallgatók. A képzésben olyan szociális munkát végző hallgatók vettek részt, akik már nem éppen diákkorúak voltak, de így vált számukra lehetőség a felsőfokú szociális végzettség megszerzésére, munkájuk megtartása érdekében (Pik 2001).

4.1.2. A radikális irányzat

A szakma újraéledésének másik ága Kemény István nevéhez fűződik. Az iskolateremtő neves szociológus az 1960-as évek végén végezte szegénységvizsgálatát. Ekkor mutatták ki először a szocialista Magyarországon a szegénységet. A vizsgálatok 1968-ban fejeződtek be, a kutatás eredményeit „természetesen” nem lehetett nyilvánosságra hozni. A szegénységvizsgálatból nőtt ki a Kemény István vezette 1971-es cigányvizsgálat is. A Magyar Tudományos Akadémián 1970-ben tartott előadásán nyilvánosan ki is mondta, hogy vannak hazánkban szegények, mely után emigrációba kényszerült (Pik 2001).

A Kemény István-féle kutatómódszereket alkalmazó tanítványok egyik legismertebb képviselője Solt Ottília volt, aki a mélyinterjú technikát fejlesztette tovább. 1979-ben ő volt az, aki létrehozta e korszak legjelentősebb, legmeghatározóbb civil mozgalmát, a Szegényeket Támogató Alapot (továbbiakban: SZETA). A mozgalom működését a hatalom nagymértékben akadályozta, veszélyesnek tartotta, a civilszervezetben részt vevő kutatókat kirekesztették a tudományos kutatásokból, gátolták a stabil munkahelyhez jutásukat. Solt Ottília nevéhez fűződik a Wesley János-főiskolán 1993-ban elindult szociálismunkás-képzés (Pik 2001).

4.1.3. Társadalmi beilleszkedési zavar („TBZ”-) kutatás

Pik nézete szerint – aki maga is tagja volt a SZETA-nak – éppen a SZETA munkásságára reagált a pártvezetés egy kormányprogramként futó kutatás beindításával, amely a Társadalmi beilleszkedési zavar címet viselte (Pik 2001).

A TBZ kutatási fő iránya általános, egységes szociálpolitikai koncepció kialakítását célzó kutatási fő irány volt. A kutatási munkálatok létrehozták azokat a szakmai műhelyeket, kitermelték azokat a szociális szakembereket, a hatalmon lévőknek pedig olyan alternatívákat tudtak létrehozni, amelyek megalapozhatták egy „új” szakma kialakulását (Győri 1996). A kutatások mindegyike kiemelte a szakemberképzés szükségességét, a súlyos szakemberhiányt (B. Aczél 2002).

A TBZ javaslatai alapján, 1985 elején kísérleti céllal 12 családsegítő központ kezdte meg működését, és még ebben az évben beindultak a felsőfokú szociális képzések is.

A hetvenes évektől felismerték, hogy a meglévő intézmények nem alkalmasak arra, nem képesek arra, hogy felismerjék és kezeljék az egyéni és társadalmi problémákat. A hatalmon lévők azonban tagadták a tömeges szegénység meglétét, amit egy gyakorlati szerveződéssel próbáltak megtörni a SZETA-sok. A szociográfiai írások mellett személyes segítséget is nyújtottak. Közben az akkoriban létesült nevelési tanácsadókban dolgozó pszichológusok és pedagógusok is sürgették a szociális szakemberek munkába állását. Mindezek együttesen vezettek oda, hogy elindultak a TBZ-vizsgálatok, melynek javaslatait figyelembe véve elindulhattak a felsőfokú szociálismunkás-képzések.

5. A szociális képzések újraindulása

5.1. A soproni konferencia előtt

Az, hogy a művelődési és közoktatási miniszter szakértői testületet hozott létre az ágazati képzések létrehozása és fejlesztése érdekében, az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény által vált lehetővé. Létrejött a gesztori bizottság a szociális képzések kialakítására. A bizottságban a szociális kérdések iránt elkötelezett szakemberek feladata volt mind a középfokú, mind a főiskolai és egyetemi szintű tervezett szociális képzések tartalmi és szervezeti kérdéseivel való foglalkozás. A Szociálpolitikai Értesítő 1. számában 1986 szeptemberében a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézete Társadalompolitikai Osztálya már a képzésre vonatkozó hazai helyzet vázolásával mellett bemutatta az európai szociálismunkás-képzést és -pályát. Itt megfogalmazódott egy átfogó javaslat a magyarországi szociálismunkás-képzés megindítására. „A képzés célja olyan szociális szakemberek képzése, akik egy megreformált szociálpolitikai rendszer különböző pontjain, megfelelő szaktudással, tudatosult értékekkel és érett személyiséggel képesek arra, hogy hozzásegítsék a hozzájuk fordulókat adott problémáik megoldásához, enyhítéséhez” (Hegyesi és Talyigás 1986: 176. Hivatkozva: Budai, Csoba és Goldmann 2006).

1985-ben az ELTE-n, a Szociológiai Intézetben belül elindult a szociálpolitikus-képzés, amely a Ferge Zsuzsa vezette kutató- és oktatócsoportnak köszönhető, aki a Magyar Tudományos Akadémia Szociálpolitikai Osztályának vezetőjeként kapta a megbízást. 1987-ben a már érezhető társadalmi, politikai, gazdasági változások hatására létrejött a Szociális és Egészségügyi Minisztérium, amely kormányzati szinten is először vállalta a szociális szakma támogatását. Megalakult a minisztériumhoz tartozó szakértői bizottság, a Szociális Szakértői Bizottság – a gesztori bizottság jogutódaként –, melynek feladatai közé tartozott a szociális képzések felállítása és beindítása Magyarországon (Hegyesi 1997. Hivatkozva: Budai, Csoba és Goldmann 2006).

Az ELTE-n 1985-ben elindult képzésből az 1989/90-es tanévben nappali szociálismunkás- és szociálpolitikus-képzés nőtt ki (Pik 2001). Ezzel párhuzamosan további hat főiskolán és három egyetemen indult el a szociális munkások felsőfokú képzése (Hegyesi és Talyigás 1994).

Az 1989/1990-es tanévben két helyen kísérleti jelleggel indult el a szociális felsőfokú képzés. Szekszárdon általános szociálismunkás-, Esztergomban szociálpedagógus-képzés indult el. Mindeközben a szociális képzésekkel, a szakmával kapcsolatos párbeszéddek, valamint a szakma elismeréséért, helyéért, legalizálásáért folyó harcok tovább folytatódtak. Megalakultak a szakmai érdekvédelmi szervezetek. 1987-ben az ELTE BTK és a TIT közös megalapításában kezdett el működni a Szociálpedagógiai Műhely, 1988-ban Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesületet alapítottak az ELTE hallgatói, majd 1988 októberében megalakult a Szociális Munkások Magyarországi Egyesülete (Győri 1996).

1990. február 2–6. között a Szociális Szakképzési Bizottság kezdeményezésére, megrendezésre kerül a soproni konferencia. A bizottság az addigi felsőoktatási-irányítási gyakorlatban példa nélküli munkamódszert választott. A felsőoktatási intézményekben oktatókhoz és a gyakorlatban dolgozókhöz fordult, hogy közösen vegyenek részt a szociálismunkás-képzés tartalmának kialakításában, és együtt dolgozzák ki a diplomák összehasonlítását lehetővé tevő és nemzetközi standardokat is alapul vevő tantervi irányelveket. A munkát külföldi szakértők bevonásával tették lehetővé. Közösen állapodtak meg abban is, hogy a képzés négyéves, általános, főiskolai és ötéves, specializálódásra lehetőséget adó egyetemi képzés legyen, a szakosodás posztgraduális szinten történjen meg. Az együttgondolkodás eredményeképpen a felosztható képzési idő – 8 félév, 3540 óra – 35%-át (1420 óra) gyakorlati képzéssel kell kitölteni, további 35%-ában a képző intézmények a saját szociálismunka-modelljük szerint építhetik fel képzésüket, és a fennmaradó részben pedig az elméleti képzéseknek kell megvalósulniuk. A konferencia továbbá elfogadta, hogy a 4 éves képzési időt 4 ciklusra bontott szociálismunka-tárgycsoport köré kellene szervezni. A 4 ciklus – ami nem feltétlenül jelent 1 évet – a következő:

- a szociálismunkás-identitás kialakítása, pályakép,
- a csoportviszonyokban való jártasság,
- családsegítés és esetmunka,
- integrálás, szintetizálás.

Így az 1990/1991-es tanévkezdésnél már a soproni tantervi irányelveknek megfelelően indultak el a képzések. Ebben a tanévben a következő iskolákban folyt nappali tagozaton az általános szociális munkások képzése: Szekszárdon, a Csokonai Vitéz Mihály Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozatán (egy évvel korábban indult kísérleti jelleggel), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán (az egyetemi szintű szociálismunkás-, valamint szociálpolitikus-képzés mellett), Nyíregyházán, a Debreceni Orvostudományi Egyetem Egészségügyi Főiskolai Karán, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán, Pécsen, a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán, Szombathelyen, a Pécsi Orvostudományi Egyetem Egészségügyi Főiskolai Karán és Szegeden, a Szegedi Orvostudományi Egyetem Egészségügyi Főiskolai Karán (Talyigás és Hegyesi 1990).

5.2. A képzések újraindulásával megkezdődött első kutatások

Kik is azok a szociális munkások? Milyen családokból származnak? Honnan jönnek, miért választották éppen ezt a segítő foglalkozást? Miért éppen ezt a felsőfokú képzettséget szeretnék megszerezni? Kik azok, akik ezen a pályán dolgoznak, milyen motivációik voltak

ezen szakma választására, milyen az iskolai végzettségük, milyen családi háttér jellemzi őket és milyen értékeket képviselnek szakmájuk gyakorlása közben?

Ezekre a kérdésekre választ próbálnak adni a magyarországi újrászerveződött felsőfokú szociális képzések körében folytatott empirikus kutatások. A kezdeti vizsgálatok témái a következők voltak: a néhány éve pályán lévők vizsgálatai, a szociális munkás hallgatók vizsgálatai és a szociálismunkás-szakma ismertségére irányuló vizsgálatok.

Az első két publikált szociális szakemberekre vonatkozó kutatást Győri Péter végezte 1995-ben kismintás adatfelvétellel, az ELTE posztgraduális képzésében, levelező tagozaton szociálpolitika és szociológia szakon végzetek és a szociális szakmában néhány éve dolgozók körében. A tanulmányok befejezése után a vizsgálatban részt vevők közel fele valamilyen vezető funkciót tölt be a munkahelyén. A posztgraduális képzés karrierépítési funkciója leginkább azoknál volt megfigyelhető, akik eredetileg ápolónői munkakört töltöttek be. Nekik a gyakorló ápolói poszttól egyenes út vezetett a képzettség megszerzésével a polgármesteri hivatalok posztjaiba, illetve a szociális intézmények, gondozási központok vezető posztjai felé. A pedagóguspályákról érkezők karrierútjába nem volt ennyire jellemző a felfelé vezető szakmai lépcsőfok megtétele. Az ő körükben a hangsúly inkább a pályamódosításra esett. Leginkább az ő körükből kerültek ki azok, akik felsőoktatási intézmények oktatóivá váltak. Külön csoportot képeztek azok a karrierutak, amelyeket az előző rendszerben valamilyen pártfunkciót betöltők jártak be. Köztük voltak olyanok, akik gyári munkásként kezdték karrierjüket, és az ebből való kitörés lehetőségét különböző pártfunkciók betöltésében látták, melyhez elengedhetetlen eszköz volt az iskola. Másik részük már eleve valamilyen pártfunkciói szerepet töltött be és azt építgetve találta meg ezt az oktatóhelyet. Felülreprezentált körükben azok száma, akik a vizsgálat időpontjában vezető-irányító pozíciót kívántak betölteni. Ezt már vagy elérték az oktatás ideje alatt, vagy be fogják tölteni az iskolai végzettség megszerzésével (Győri 1996).

A szociális szakemberekre vonatkozó következő kutatást – az OTKA és az Aktív Társadalom Alapítvány támogatásával – Horvát Ágota és Lévai Katalin szociális munkás és szociális ügyintéző munkakörben foglalkoztatottak körében végezte. Családsegítő szolgálatokban, az önkormányzatok szociális irodáiban és a gondozási központokban segítő tevékenységet végző szakemberek körében tértek ki a szakmai és egyéni életutakra. A vizsgálatból nyert adatok a szociális intézményekben dolgozó szociális munkásokról, főbb szociológiai jellemzőiről ad képet 3 kutatási területről. Nem sokat árul el arról, hogy a megkérdezettek mit gondolnak, hogyan vélekednek klienseikről, milyen problémákkal szembesülnek a mindennapi munkájuk során. Ebben az időszakban meglepően nagy volt a tájékozatlanság akár még a szakmabeliek körében is a szociális munkáról. Nem alakult még ki a szakmai identitás, ami persze magyarázható a szociális munkát végzők nem megfelelő díjazásával, a szakmai hierarchiában való alsó elhelyezkedéséből (Győri 1996).

Meiszterics 1995-ben szakdolgozatában a végzős szociális munkás hallgatók jövőképét és annak egybevetését vizsgálta az akkori társadalom elvárásaival, felkínált lehetőségeivel. Mintájába nyíregyházi (Debreceni Orvostudományi Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar – továbbiakban: DOTE EFK) és szegedi hallgatók kerültek be. A szociálismunkás-szakmát vizsgálata szerint nagyobb részben a nők választják. A szülők többségben az akkori gazdasági-társadalmi hierarchia alsó- és középrétegébe tartoztak, magas arányszámban fordult elő a nyugdíjas, illetve a rokkantnyugdíjas szülők száma. A szakmáról a már végzett hallgatóknak volt a legkevesebb az előzetes ismerete, a szociális munkáról a legtöbb ismerettel az elsős hallgatók rendelkeztek. A pályaválasztási motivációkat tekintve a megkérdezettek egynegyedét vezérelte az elhivatottság, a megkérdezettek csaknem fele barátaik, környezetük ajánlására választotta a szakot, míg egyharmadukat a szakma

újdonságának varázsa vonzotta. Ebben a kérdésben családi struktúrát tekintve a csonka családból származó megkérdezetteket inkább vonzotta a szakma újdonsága, míg a nyugdíjas szülők gyermekeit nagyobb részben a hivatástudat jellemezte. A képzéssel kapcsolatos szociális munka elméleti és gyakorlati kérdéseket vizsgálva a megkérdezettek növelnék a gyakorlati órák, csökkentenék az elméleti órák számát.

A pályakezdő szociális munkások 100%-ban szakmájukban tudtak elhelyezkedni, valamennyien pozitívan nyilatkoztak betöltött munkahelyi pozíciójukról, munkahelyükön jól érzik magukat, megbirkóznak munkahelyi feladataikkal, bár közülük sokan nehezen dolgozzák fel a munkahelyi napi konfliktusokat. Már akkor is csupán egyetlen negatívumról számoltak be a megkérdezettek, mégpedig az alacsony fizetésről (Meiszterics 1995).

Az első kutatások között találhatjuk a DOTE EFK Általános Szociális Munkás Szakán készült vizsgálatot. Az intézményben 1995-ben indult egy kutatássorozat, amely a szociális munkások pályaképével foglalkozott. A kutatások beindítását különösen indokolta az akkor még „frissen” újjászerveződött szociálismunkás-szakma és -képzés, a szakma minél teljesebb körű megismerésének igénye. Az akkori hallgatók mellett az átfogó kutatás érintette a gyakorlatban dolgozó szociális munkásokat, más diplomás szakmákat és laikusokat is. A pályaorientációt, a pályaválasztás motívumait, a szakma külső ismertségét, a vele szemben megfogalmazódott elvárásokat vizsgálták. A kutatócsoport számos vizsgálatot végzett a témában. Kiss János pl. a D. E. Super pályafejlődési elméletét – amely „elsőként kezeli együtt a fejlődéslélektani jelenségeket, a pályaválasztás, a szakmai bevalás és a szakmában végzett tevékenység folyamatát” (Fónai, Kiss és Fábián 1999) – alapul véve végezte vizsgálatait. A vizsgálatokat több irányba is kiterjesztették: a DOTE EFK hallgatóira, az EFK nemzetközi együttműködésének eredményeként külföldi felsőoktatási intézményekre. A kutatássorozat egyik állomása nemzetközi szinten vizsgálta a szociális munkásokat (Fónai és Fábián 1996; Fónai 1998; Kiss 1998; Kiss 1999; Mányik 1999; Fónai, Kiss és Fábián 2001; Fónai, Patyán és Szoboszlai 2001; Fábián 2006).

Ennek a kutatássorozatnak volt része Juhász Károly vizsgálata, aki a Nyíregyházán és Szekszárdon tanuló szociális munkás szakos hallgatók pályaorientációját és pályaképét hasonlította össze. A kutató vizsgálatában arra kereste a választ, hogy van-e releváns különbség a Nyíregyházán és Szekszárdon felsőfokú szociális képzésben részt vevők pályaorientációja és pályaképe között. 1998-ban a szekszárdi és a nyíregyházi szociális munkás hallgatók pályaorientációja és pályaképe egységes képet mutatott, nem volt meghatározó képzőintézmények közti különbség (Juhász 1999).

A kutatássorozat része volt Lukácskó és Fónai (1999) vizsgálata, mely a szociális munkások ismertségére irányult Nyíregyházán. Megállapításuk szerint az, hogy mennyire ismerik a városban a szociális munkásokat, nagymértékben befolyásolja, hogy a városlakók mekkora része „potenciális kliens”, mekkora részük küzd olyan problémákkal, melyek olyan külső intézményi segítséget igényelnek, ahol szociális munkások a segítségnyújtók. A válaszadók szerint a szociális munkások szakmai tudását a tolerancia, a segítség képessége és a szociális kérdésekben való tájékozottságnak kell jellemeznie. A segítő szakmák tudásának megfelelően írták le a szociális munkások tudását. A tulajdonságot illetően a válaszadók szerint a szociális munkásoknak „profiknak” és empatikusnak, ugyanakkor talpraesettnek kell lenniük. Az értelmiségi szakmák között a szociális munka mint szakma a diplomás válaszadók szerint az alacsonyabb presztízsű szakmák közé tartozott, de annál magasabbra értékelték a szociális munka szakmai presztízsét, minél alacsonyabb volt a megkérdezettek társadalmi státusza.

Mányik (1999) ugyanennek a kutatássorozatnak a keretében vizsgálta a Nyíregyházán dolgozó diplomások véleményét a szociális munkásokról. A megkérdezettek a védőnői, a

lelkészi szakmákkal rokonították a szociális munkát, legkevésbé a mérnöki foglalkozással láttak hasonlóságot. 1998-ban a magasabb presztízsű szakmák képviselői teljesen elutasították a szociális munkásokkal való együttműködést. A megkérdezettek nemigen láttak, illetve semlegesnek ítélték meg az együttműködési lehetőséget a jogi szakma képviselőivel, a művészekkel, a közgazdással, az orvossal, a rendőrrel, a szociálpolitikussal és a szupervízorral. Maguk a megkérdezett orvosok is elképzelhetetlennek látták a szociális munkásokkal való együttműködést, inkább a szociális munkások és az ápolók közötti kapcsolatot preferálták. A válaszadók a legfontosabbnak azt tartották, hogy a képzésben részt vevők képesek legyenek másoknak segíteni és tanuljanak meg jól kommunikálni. Fontosnak ítélték még a jó tájékozódást a jogi, társadalmi és szociológiai kérdésekben, a toleranciára és az empátiára és az állandó újrakezdésre való képességet. A vélemények szerint kevésbé fontos, hogy a szakma leendő képviselői kellő távolságot tudjanak tartani a problémáktól és tájékozottak legyenek a politikai-társadalmi kérdésekben. Valamennyi szakma képviselője egyértelműen fontosnak tartotta, hogy a szociális munkások rendelkezzenek felsőfokú végzettséggel, fejlesszék önmagukat, alkotó szellemi tevékenységet folytassanak és csak a saját szakmájukkal foglalkozzanak. A kutatássorozat azóta is töretlen az említett karon...

A fent említett kutatások csak az 1998-ig lezárult kutatásokat veszi számba, az azt követő időszakban „ugrásszerűen” megnőtt ezen területen a vizsgálatok száma és vizsgálati tárgya, melyek a szakma saját önvizsgálatának elkezdésével függhetnek össze, mellyel a szakma igyekezett újradefiniálni szerepét, helyét, valamint küldetését (Pataki 2006), és valamennyi számbavétele meghaladná tanulmányunk keretének lehetőségeit.

Annai azonban elmondható, hogy a képzés – elsősorban a szociálismunkás-képzés – körében készült elemző tanulmányok leginkább képzési szakemberek tollából származnak. Nagyobb terjedelemben inkább tájékoztató anyagok jelentek meg. Jelen vannak még a szociális képzés országos konferenciáiról készült tanulmányok, melyekben a konferenciák résztvevőinek a képzésekkel – valamennyi képzési szintnek megfelelően – szemben elvárt alapvető elvárásai fogalmazódtak meg. De számos tanulmány született a milyen szociálismunkás-képzésre van szükség vagy a milyen szociális munkásra van szükség kérdéskörben is (Budai, Csoba és Goldmann 2006).

5.3. Sopron után, a bolognai rendszer

A szakmai életben tovább folytatódott a szakma érdekérvényesítésének erősítése. „*A Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, a Magyar Családsegítő Országos Egyesülete, a Magyarországi Szociális Munkást és Szociális Asszisztent Képző Iskolák és Oktatók Egyesülete, a Szociális Munkások Magyarországi Egyesülete meghatalmazott képviselői attól a meggyőződéstől vezetve, hogy a különböző területeken dolgozó szociálpolitikusok és szociális munkát végző szakemberek, valamint a szociálpolitikát és szociális munkát különböző képző intézményekben oktatók közös érdeke a szociálpolitika és szociális munka magas színvonalú és a Szociális Munka Etikai Kódexében megfogalmazott elveknek megfelelő végzése, továbbá hogy a szociálpolitikát és szociális munkát végzők érdekeinek hatékony érvényre juttatása országos érdekvédelmi szervezet létrehozását követeli meg, tagszervezeteik megbízása alapján 1995-ben létrehozták a Szociális Szakmai Szövetséget*” (www 1). A Szociális Szakmai Szövetség célja a szociális szakma súlyának és presztízsének növelésén túl, a szociális szakma szakmai öntudatának kialakítása, a szociális szempontok megjelenítése a politika kormányzati, helyi és közéleti szintjein.

Közben 1996-ban megrendezésre került Nyíregyházán a sokak által Sopron II.-nek értékelt konferencia. A konferencián a következő témaköröket érintették: szakmai követelmények, a

képző rendszer felépítése, képesítési követelmények, tantervek, munkakörök – ismeretkészségek összefüggései, gyakorlati képzés, érdekérvényesítés, akkreditáció. A konferencia deklarálta ugyan, hogy a gyakorlatot a szakmai készségfejlesztés irányába kell vinni, de nem teljes körűen sikerült a szociális munkás identitását, szakmai személyiségét középpontba tevő képzési felépítés megalkotása (Budai 2010).

A 6/1996. (I. 18.) sz. képesítésről szóló kormányrendeletben lényegében a kimenetet szabályozták, de jelentőségét az adja, hogy ennek megjelenése óta önálló felsőfokú képzési ágazatnak számít a szociális képzés hivatalosan is (Budai 1999).

Sopron után a következő változást a felsőoktatási szociális képzések területén a 77/2002. (IV. 13.) Kormányrendelet hozta. Ebben a rendeletben került szabályozásra a felsőoktatási alapképzési szakok képesítési követelményeinek a kreditrendszerű képzéshez való illesztése. A főiskolai szintű 4 éves, 8 féléves képzés során a képzésben résztvevőknek, a hallgatóknak 240, az 5 éves, 10 féléves képzés során pedig 300 kreditpontot kell összegyűjteni. A főbb tanulmányi területek a következők:

- általános értelmiségképzés, főiskolán 4-8%, egyetemen 3-7%,
- alapozó képzés, főiskolán 21-29%, egyetemen 27-37%,
- szakképzés, főiskolán 35-46%, egyetemen 33-43%,
- intenzív terepgyakorlat, főiskolán 13-17%, egyetemen 10-15%. (77/2002. (IV. 13.) Korm. rendelet)

A következő nagy változást az 1999-ben kibocsátott, az európai oktatási miniszterek által aláírt Bolognai Nyilatkozat hozta, melyet megerősített a 2000. évi lisszaboni stratégia erősített meg. Szükségessé vált a szakmai elvárások és a képző intézmények szociális munkások képzésére vonatkozó szempontjainak összhangba hozása az európai szociális képzések átalakításához. A munkát két nemzetközi szervezet, a Szociális Munkást Képző Iskolák Nemzetközi Egyesülete (IASSW) és a Szociális Munkások Nemzetközi Szervezete (IFSW) végezte el. Az Adelaide-ben, 2004-ben közösen megrendezett világkonferencián elfogadták a fejlesztési elvárásokat és irányelveket meghatározó Global Standards for Social Work Education and Training című dokumentumot (Budai 2006).

A felsőfokú szakok keretfeltételei a felsőfokú alap- és mesterképzésről szóló 289/2005. (XII. 22.) Korm. rendeleten belül került szabályozásra. A szociális képzések strukturális átalakulását tovább segítette az Iskolaszövetség (Magyarországi Szociális Szakembereket Képző Iskolák és Oktatók Egyesülete) által készített „*A szociálismunkás-képzés alapelvei*” című dokumentum. A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény rendelkezései alapján a szociális munka BA esetén az új képzési ciklus 6+1 féléves képzést jelent, melyben az elméleti és gyakorlati képzések a korábban meghatározott képzésben oktatott tudományterületekhez tartoznak, kevesebb óraszámban. A 15/2006. (IV. 3.) OM rendelet határozza meg a szociális munka alapképzési szak, képzési és kimeneteli követelményeit, mely szerint a hallgatók a következő tudományterületekkel találkoznak a képzés területén: társadalom- és szociálpolitika, közgazdaságtan, pszichológia, szociológia, informatika, egészségügy, jog, pedagógia. Az alapszakot elvégzett hallgatóknak lehetőségük van mesterszakon tovább folytatni tanulmányaikat (szociális munka, szociálpolitika, egészségügyi szociális munka, szociális munka és gazdaság, illetve egyéb társadalomtudományi képzések). A mesterszakot elvégzők pedig PhD szintű képzésben folytathatják tanulmányaikat.

A 2012-es tanévben a megváltozott állami finanszírozási forma új kihívások elé állította a felsőoktatási képzéseket, így a szociálismunkás-képzést is. 2012-ben már számos nyilvántartott felsőoktatási intézményben folyt szociálismunkás-képzés, de az életbe lépő új szabályozás értelmében közel 50%-kal csökkentett államilag finanszírozott helyen, és jelentős képzési költségekkel kezdenek meg a hallgatók a tanulmányaikat. A nemzeti felsőoktatásról

szóló 2011. évi CCIV. törvény új hallgatói finanszírozási rendet vezetett be. A felsőoktatási tanulmányok állami ösztöndíjjal, állami részösztöndíjjal támogatott és önköltséges képzési formában folytathatóak. Az állami támogatásban részesülő hallgatókkal az állam beiratkozás előtt hallgatói szerződést köt, melyben az állam vállalja a hallgató képzésének megfelelő arányú finanszírozását, a hallgató pedig vállalja a hallgatói kötelezettségei teljesítését (2011. évi CCIV. törvény, 3/2012. (I. 23.) Korm. rendelet).

A társadalomtudományi képzési területen a következő változás 2013-ban következett be. A 423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet 3. mellékletének értelmében a felsőoktatási alapszakra történő jelentkezés feltételeként – a 2013. szeptemberben induló képzésekre vonatkozóan – ezen képzési területen a jelentkezőknek – meghatározott tantárgyakból – emelt szintű érettségi vizsgát kell tenni. (Szociális munka alapszak: emelt szintű érettségi vizsgát kell tenni a következő tantárgyak közül egy tantárgyból: angol nyelv, francia nyelv, német nyelv, olasz nyelv, orosz nyelv, spanyol nyelv, magyar nyelv és irodalom, matematika, társadalomismeret, történelem.)

A 2013/2014-es tanévben jelentős változás, hogy új képzési lehetőségként jelent meg a felsőoktatási szakképzés, amely a felsőoktatási intézmények által folytatott felsőfokú szakképzettséget adó szakképzés. Ez által bővültek a felsőoktatási képzési szintek. 2013. szeptembertől a képzési szintek – amelyek egymásra épülnek – a következők: felsőfokú szakképzés – alapképzés – mesterképzés – (szakirányú továbbképzés) – doktori képzés. Az elmúlt évek változásai a társadalomtudományi képzési területen a hallgatói létszám csökkenését – jelentős a csökkenés 2013-ban – eredményezték mind a jelentkezők, mind a felvettek tekintetében.

Összefoglalás

Ahhoz, hogy a szociálismunkás-szakma Magyarországon létrejöhessen, számos feltételnek kellett teljesülnie. Először is szükség volt a valós igényre, de szükség volt a szakma standardjainak, tartalmának kialakítására, és szükség volt a képzés megszervezésére. A szociális képzések intézményesülésének gyökerei, a szakmává szerveződés első lépései már a 20. század első évtizedeiben megjelentek. Már az 1900-as évek elején történtek kísérletek settlement létesítésére. Budapest Tanácsa 1901-ben ilyen céllal létesítette az V. kerület Vág utcai Népházát. 1905-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi szakosztályán belül Kolozsvárott tudományos és gyakorlati munka kezdődött a szociális problémákról való foglalkozásról. 1909 karácsonyára már megfogalmazódott a Kolozsvárott munkát végzők számára a szociálpolitikai intézmények egységességének szükségessége. A szociális mozgalom központi intézetének helyéül Budapestet jelölték meg (Budai, Csoba és Goldmann 2006).

A szociális terület a figyelem középpontjába először a népművelési, nevelési aspektusokból került a figyelem előterébe. Az első magyar szociálpolitikai tanfolyamként a szakmatörténet a Népművelő Társaság 1911/12 telére a Budapesten szervezett kurzusát tartja nyilván. Az 1912. január 22-én induló tanfolyamot az akkori főpolgármester, Bárczy István nyitotta meg. 1912-ben Főiskolai Szociális Telep létesült Újpesten, mellyel az egyházi jótékonyági keretek között működő szociális tevékenységeket Hilscher Rezső settlement mozgalommá szélesítette. 1920-ban a telep az ekkor létesülő Közgazdasági Egyetemhez csatlakozott, létrehozva ezzel az Egyetemi Szociálpolitikai Intézetet. Az intézet célja: „Szociális gondozó-, oktató-, kutató- és nevelőmunkával a magyar settlement megalapozása, hogy ezen keresztül a nemzet szociális és egészségügyi helyzetét emelje, a megelőzés leghatékonyabb eszköze: a nevelés által” (Hilscher 1929).

Esztergár Lajos vezetésével Budapest mellett Pécsen is formálódott egy másik műhely. Ők a szociális igazgatás kialakítását, fejlesztését helyezték előtérbe. A Hilscher Rezső által is támogatott pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán 1934-ben szervezett tanfolyamok célja, hogy a „hallgatóit a preventív szociális védelemre” tanítsa (Esztergár 1934).

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap létesítéséről szóló 1940. évi XXII. törvény a következőket fogalmazta meg: „*A minisztérium felhatalmaztatik, hogy a hazai egyetemek mellett és azokkal kapcsolatban szociális tanfolyamokat szervezhessen, azok sikeres elvégzését a közszolgálat egyes ágazataiban az alkalmazás előfeltételeként – az egyes jogszabályokban előírt előfeltételeken túlmenően is – rendelettel megszabhassa, és a tanfolyamokon való részvételt a már közszolgálatban állók vagy azok egyes csoportjai részére is kötelezővé tehesse*” (Cser 1942). Az egyetemi szociális tanfolyamokról szóló 4150/1942. M.E. sz. rendelet, mely az 1940. évi XXII. törvény végrehajtására született, lehetővé tette, hogy a debreceni Tisza István-egyetem, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara szervezhessen szociális tanfolyamokat a közigazgatási és közgazdasági pályákon elhelyezkedni kívánóknak. A fordulat évében, 1948-ban a szocialista rendszer kezdetével a szociális szakmában és a képzésében is lezárult egy fejezet. Az 1950-es évektől kezdve politikai és ideológiai okokból a szociális munkás mint tevékenységi forma nem funkcionálhatott. A gyengülő államszocialista berendezkedés mellett, de a szociális tevékenységekkel szembeni hatalmi ellenérzés ellenére az 1970-es években a Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolán indult képzés levelező formában, szociális szervező szak elnevezéssel. Ez a képzés azonban elsősorban azoknak szólt, akik a fogyatékos személyekkel és nehezen nevelhető gyerekekkel, valamint időskorúakkal kapcsolatos intézményes ellátási formában vettek részt. 1973-ban az oktatási intézményben már nappali tagozaton felsőfokú pszichopedagógus szak indult. A hetvenes évek végén a társadalmi beilleszkedési zavarok központi kutatása kapcsán a szociális szakmára irányult a figyelem. A kutatás az egyik legsúlyosabb problémának a szakemberhiányt tekintette. A javaslatoknak megfelelően az országban 1985-ben kísérleti jelleggel 12 családsegítő központot hoztak létre, de hiányoztak a képzett szociális szakemberek a központok szakszerű működtetéséhez, hiszen nem volt Magyarországon családgondozói képzés. Akik ezen a területen dolgoztak, azok vagy pedagógusvégzettséggel rendelkeztek, szociális szervezői vagy pszichopedagógiai szakon végeztek a gyógypedagógiai főiskolán. Az 1980-as években egyre nagyobb igény merült fel a szakemberek részéről a szakképzések bevezetésére, megszülettek az első képzési elképzelések is. Ennek hatására 1985-ben az ELTE-n szociálpolitikus-képzés indult szociológus szak álnéven. 1989-ben Szekszárdon, majd 1990-ben újabb 7 helyen felsőoktatási intézményekben szociális munkásokat kezdtek el képezni (Budai, Csoba és Goldmann 2006).

Az 1990/1991-es tanévkezdésnél már a soproni tantervi irányelveknek megfelelően indultak el a képzések. 1996-tól hivatalosan is önálló felsőfokú képzési ágazatnak számít a szociális képzés a kimeneti szabályozás megalkotásával. 2002-ben történt meg a felsőoktatási alapképzési szakok képesítési követelményeinek a kreditrendszerű képzéshez való illesztése. Ezt követően szükségessé vált a szakmai elvárások és a képző intézmények szociális munkások képzésére vonatkozó szempontjainak összhangba hozása az európai szociális képzések átalakításához, melyre a felsőfokú szakok keretfeltételeinek – alap- és mesterképzésekre egyaránt – 2005-ös szabályozásával került sor. 2012-ben a megváltozott állami finanszírozási forma állította új kihívások elé a szociálismunkás-képzést, 2013-ban a felsőoktatási alapszakra – a társadalomtudományi képzési területen – jelentkezés feltételeként

emelt szintű érettségi vizsga került bevezetésre, valamint ebben az évben elindult ezen a területen a felsőoktatási szakképzés.

Hazánkban a társadalmi körülmények nem éppen kedveztek a szakma megerősödésének. Különösen az 1989-es rendszerváltást követően a gazdasági, társadalmi változások és azok ellentmondásai, a tömegessé vált munkanélküliség és az elszegényedés, a társadalom nagy többségét váratlanul ért kihívások egy olyan fejlett szociális jogrendszer és intézményeket kívántak volna meg, amelyek még egy erős, tradicionális szociális szakmát is megrendítettek volna. Egyszerre kellett megküzdeni a társadalmi és történelmi múlttal s jelennel. Ilyen körülmények között születtek meg a szociális biztonságok és jogok, eszközök és intézmények a hazai szociális szakmában, melyek ellentmondásokat eredményeztek. Mindeközben ebben az időszakban átalakulóban volt mindenütt a szociális munka. Elveszett a jóléti államok optimizmusa. Elveszett az az illúzió, mely szerint az átmeneti megtorpanás után a gazdaság újból növekedésnek indul, és azzal is szembe kellett nézni, hogy a széles társadalmi rétegek jólétének fenntartása, a szociális jogok kiszélesítése a jövőben is széles körben biztosíthatóak maradnak, nem valósíthatók meg. A megváltozott társadalmi környezet mást várt el a szociális munkától, melyet a 2000-es években a szakma is felismert. Egy önvizsgálat elkezdésével igyekeztek újradefiniálni szerepét, helyét, valamint küldetését. Ez azzal járt együtt, hogy a régi teóriákat, dilemmákat, kérdéseket és a szakma gyakorlatát újra kellett gondolni. Ebben a korszakban a szociális területen végbement terjeszkedés megkívánta a sürgető cselekvéseket, a gyors igazodást és alkalmazkodást, így lassan kezdtek háttérbe szorulni a szakmáról szóló elmélkedések. Mindeközben elmaradtak a szakmai visszacsatolások, azok vizsgálata, hogy a minket körülvevő kényszerek hogyan is tevődnek át szakmai gyakorlatunkba, önképünkbe (Pataki 2006).

Pataki (2006) szerint a képzéseket – és a szakmai képet, küldetést – is úgy kell felülvizsgálni, hogy több figyelmet kell fordítani a kontroll és a segítő funkciók kidolgozására. A hallgatók előtt is világosnak kell lennie, hogy vannak kontrollelemei is a segítségnek. Az esetmunka mellett, amely az egyik legfontosabb tudása a szociális szakembereknek, kiemelten fontos a rálátás a társadalmi folyamatokra, a normák ismeretére, a normáktól eltérő magatartások ismeretére, melynek hiányában magára hagyottá válhat a kliens egy olyan egyén és társadalom viszonyrendszerében, ahol a szociális szakma könnyen válhat konfliktusok közvetítőjévé. Mindezeket szem előtt tartva kívánatos tehát a képzési tartalmak, tanítási metódusok, a gyakorlatok tartalmának és rendszerének átalakítása.

Tóth (2006) véleménye szerint abba az irányba kellett elmozdulnia a képzési folyamatnak, hogy a konstruktív tanuláshoz kialakított környezet által elősegítsék a reflektív gondolkodást, és nagymértékben támogassák az önálló tevékenységet a terepen. Ezek az elvárások csak egy olyan képzési rendszerben alakulhatnak ki, ahol a személyiséget önállóan veszik figyelembe, amire a tömegoktatás nem ad lehetőséget. Éppen ezért a képzések átalakításához egy rövidebb képzési időt tartalmazó rendszerbe a tantervek és az órák átgondolásán túl elengedhetetlen a szakmai szocializáció folyamatának elemzése. Az általa végzett vizsgálat mutatott arra rá, hogy a tevékenységközpontú szakmai szocializációt tekintik hatékonynak a hallgatók. Az általuk elfogadott szakmai szocializáció súlypontjai az átgondolt vizsgálati módszerek, a tudományos igényű feltáráson alapuló megismerés, az erre épülő beavatkozás és ezek hatását vizsgálva az újabb tudáshoz és ismeretekhez való jutás. A valóságot megértő segítő, komplex megközelítés kerül egyre inkább előtérbe, amely előkészíti a tevékenységközpontú, aktív megismerést. Kutatásában a hagyományos oktatói szerephez képest jelentős átértékelődést mutat a tanárok/oktatók szerepe. Az interaktivitáson alapuló facilitáló, szolgáltató szerep háttérbe szorította az ismeretátadó, a tudás birtokosa szerepet.

A bolognai folyamat következtében a szociálismunkás-alapképzés gyakorlati igényes képzéssé vált, amely az egy féléves összefüggő, intenzív oktatási intézményen kívüli gyakorlat megszervezésének szükségességében jelent meg. Az elméleti és gyakorlati képzés arányát a képzési és kimeneti követelmények rögzítik, a szakmai gyakorlatok megszervezésében, illetve annak kontakt óraszámában a szociális alapképzést biztosító felsőoktatási intézmények eltérő gyakorlatot alkalmaznak. Ez igen széles palettán mozog, vannak olyan intézmények, ahol nem szerveznek terepgyakorlatot (elfogadják a hallgató korábbi tapasztalatait valamilyen módon), vannak, ahol a hallgatónak saját magának önállóan kell megszerveznie gyakorlatát, és vannak, ahol az oktatási intézmények szervezik meg a gyakorlati képzést és biztosítják a terepkínálatot is (Patyán és Szoboszlai 2006). Patyán és Szoboszlai (2006) vizsgálatukban mutattak rá a gyakorlati képzés megszervezésének jelentőségére. Véleményük szerint ez határozza meg a lineáris képzésben biztosítható továbbtanulást, a továbblépés elérhetőségének biztosítását és hosszabb távon a képzés jövőjét is.

Zárógondolatok

Tanulmányunkban felvázoltuk, hogy milyen hosszú és néhol göröngyös utat járt be a szociális képzés, míg eljutott a mai felsőoktatási képzési formáig. A felsőoktatás keretein belül megvalósuló szociálismunkás-képzések csak az 1989-es rendszerváltozást követően indulhattak el, a második világháborút megelőzően csak tanfolyami formában valósult meg a képzés, ahol kiemelt szerepet kapott a gyakorlati készségek elsajátítása. Ezután egy hosszú szünet következett, majd a szociális képzések szakmai tartalmának, struktúrájának, szakmai identitásának kialakítása Sopronban történt meg. Az akkori szociálismunkás-képzés legfontosabb kérdéseiben foglaltak állást Sopronban. A képzés viszonyítási alapjának, képzési-identitási pontjának, filozófiai alapjának tekinthető az akkori szakmai, közös konszenzus. A képzések erősen akadémikusra sikerültek, az elmélet és a gyakorlat igen erős szétválása mellett, így nem kerülhetett a szakmai gondolkodás középpontjába a szakmai identitás kérdése. A bizonytalan szakma- és szakemberkép vezethetett pedig oda, hogy sok fiatal eltávolodott a szakmától, vagy már a képzés során, vagy a képzés befejezése után, rövid időn belül. 2006-ot követően régi-új szakmai követelmények fogalmazódtak meg a szociálismunkás-képzést illetően. A kompetenciaalapú képzésre való áttéréssel lehetőséggé vált a szakmai problémákra koncentrálnó tananyagok térhódítása, annak érdekében, hogy a hallgatók a gyakorlatok folyamán eredményesebben és gyorsabban tudják integrálni az elméletet a gyakorlattal, illetve a gyakorlatot az elmélettel. A szakmai identitás megszilárdítása érdekében újra kellene fogalmaznia a szociálismunkás-képzéseknek, hogy milyen segítőparadigma, értékrend szerint történik az oktatás. A szociális szakemberek, az alkalmazók, a képzők, szervezetek és intézmények széles körű összefogásával valósulhatna meg a képzési alapelvek megalkotása (Budai 2010).

A képzésnek és a szociális szakmának közös együttműködésére, együtt fejlődésére van szükség ahhoz, hogy a globalizálódott, állandóan változásban lévő szociálpolitikai kihívásoknak meg tudjon felelni mind maga a szociálismunkás-szakma, mind maga a szociálismunkás-képzés.

Felhasznált irodalom

B. ACZÉL A. (2002): Szubjektíven egy szubjektív emberről. In memoriam Illyés Sándor. *Háló*, 7. 10.

BALIPAP F. (1990a): Fejezetek a szociális és szociálpolitikai képzés történetéből I. *Esély*, 5. 32–43.

BALIPAP F. (1990b): Fejezetek a szociális és szociálpolitikai képzés történetéből II. *Esély*, 6. 56–66.

BOROVICZÉNY N. (1907): *A szociális tevékenység kézikönyve*. Budapest, Stephaneum Nyomda R. T.

BUDAI I. (1999): No hol is tartunk...? *Esély*, 2. 94–103.

BUDAI I. (2006): Megközelítések a szociális munkás-képzés fejlesztéséhez I. *Esély*, 6. szám. 62–88.

BUDAI I. (2010): Húsz év után – önkritikusan. *Esély*, 4. 51–82.

BUDAI I.–CSOBA, J.–GOLDMANN, R. (2006): A szociális képzések magyarországi fejlődésének főbb állomásai. *Esély*, 2. 49–70.

BUDAY GY. (szerk.) (1929): *Dr. Hilscher Rezső tevékenysége és a settlement-munka módszere. A Főiskolai Szociális Telep*. Kolozsvár, Szeged, Egyetemi Bethlen Gábor Kör.

CSIZMADIA A. (1977): *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete.

ESZERGÁR L. (1939): *A szociális munka vázolata*. Pécs, Kultúra Könyvnyomdai Müintézet.

FÁBIÁN G. (2006): Oktatói és hallgatói kutatások a Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar szociális képzéseiben. In ALBERT J. (szerk.): *Esélyek a szociális képzések megújulására*. Veszprém–Budapest, VHF–Iskolaszövetség.

FÓNAI M. (1998): Szociális munkás szakos hallgatók pályaképe. In FÓNAI M. (szerk.): *A DOTE Egészségügyi Kar Tudományos Közleményei I*. Nyíregyháza, 301–329.

FÓNAI M.–FÁBIÁN G. (1999): Szociális munkás szakos hallgatók pályaképének nemzetközi összehasonlítása. In LUKÁCSKÓ ZS.–FÓNAI M.–FÁBIÁN G. (szerk.): „Peremvidék” – Szociális kutatások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Nyíregyháza–Salgótarján, DOTE EFK–NKK 219–251.

FÓNAI M.–KISS J.–FÁBIÁN G. (2001): A szociális munkás szakos hallgatók pályaképe: a professzió sztenderdjei és a nemzeti-kulturális változó. In KISS G. (szerk.): *Multikulturalizmus és oktatás*. MTA DAB–DE Szociológiai Tanszék.

FÓNAI M.–PATYÁN L.–SZOBOSZLAI K. (2001): Szociális munkások pályaképének néhány eleme. *Esély*, 6. 89–109.

FORBÁTH T. (1908): *Adatok a magyar szegényügy rendezéséhez*. Budapest, Márkus Sami könyvnyomdája.

GYŐRI P. (1996): Egy szakma születése – gyorsfénykép magunkról. *Esély*, 6. 58–74.

HANVAI S. (1915): Budapest háborús jótékonyága. *Városi Szemle*, 3–4. 1–36.

HEGYESI G. (1997): *Az „általános szociális munka” modelljei: a magyar képzés születése és elméleti forrásai.* Kandidátusi értekezés tézisei, Budapest, MTA.

HEGYESI G. és TALYIGÁS K. (szerk.) (1994): *A szociális munka elmélete és gyakorlata. I. kötet: Általános szociális munka.* Budapest, Semmelweis Kiadó.

HORVÁTH Á.–LÉVAI K. (1996a): Szociális munkások I. *Esély*, 4. 71–87.

HORVÁTH Á.–LÉVAI K. (1996b): Szociális munkások II. *Esély*, 6. 33–56.

JORDAN, B. (1993, 1994): A szociális munka bemutatása. *Esély*, 1993/2. sz. 66–95., 4. sz. 74–93, 1994/1. sz. 64–77., 2. sz. 66–95.

JUHÁSZ K. (1999): Nyíregyházán és Szekszárdon tanuló szociális munkás szakos hallgatók pályorientációjának és pályaképének összehasonlítása. In LUKÁCSKÓ ZS.–FÓNAI M.–FÁBIÁN G. (szerk.): „Peremvidék” – Szociális kutatások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Nyíregyháza–Salgótarján, DOTE EFK–NKK 277–301.

KISS J. (1998): Munkaértékpreferenciák összehasonlító vizsgálata szociális munkás hallgatóknál. In FÓNAI M. (szerk.): A DOTE Egészségügyi Főiskolai Kar Tudományos Közleményei I. Nyíregyháza, 411–4734.

KISS J. (1999): Szociális munkás szakos hallgatók munkaérték preferenciáinak nemzetközi összehasonlítása. In LUKÁCSKÓ ZS.–FÓNAI M.–FÁBIÁN G. (szerk.): „Peremvidék” – Szociális kutatások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Nyíregyháza–Salgótarján, DOTE EFK–NKK 251–275.

LÉVAI K. (2001): Szakmáról, képzésről, választásról. *Esély*, 2. 3–7.

LUKÁCSKÓ Zs.–FÓNAI M. (1999): A szociális munkások ismertsége Nyíregyházán. In LUKÁCSKÓ ZS.–FÓNAI M.–FÁBIÁN G. (szerk.): „Peremvidék” – Szociális kutatások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Nyíregyháza–Salgótarján, DOTE EFK–NKK 303–322.

MARTONFFY K. (szerk.) (1939): *A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai.* Budapest, Állami Nyomda.

MÁNYIK M. (1999): Milyen fán is teremnek? Diplomások véleménye a szociális munkásokról. In LUKÁCSKÓ ZS.–FÓNAI M.–FÁBIÁN G. (szerk.): „Peremvidék” – Szociális kutatások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Nyíregyháza–Salgótarján, DOTE EFK–NKK 323–340.

MEISZTERICS SZ. (1995): A végzős szociális munkás hallgatók jövőképe és annak egybevetése a mai társadalom elvárásaival, felkínált lehetőségeivel. Nyíregyháza, DOTE Egészségügyi Főiskola Könyvtár (szakdolgozat).

MÜLLER, C. W. (1992): *Hogyan vált a segítségnyújtás hivatássá?* Budapest, ELTE Szociológia Intézet, T-Twins Kiadó.

PATAKI É. (2006): Kettős mandátum: a kontroll és segítő funkció problematikája a szociális képzésekben. In ALBERT J. (szerk.): *Esélyek a szociális képzések megújulására.* Konferenciakötet, Veszprém–Budapest, VHF–Iskolaszövetség, 99–110.

PATYÁN L.–SZOBOSZLAI K. (2006): Hallgatói utánkövetéses vizsgálat, és ami mögötte van. In ALBERT J. (szerk.): *Esélyek a szociális képzések megújulására*. Konferenciakötet, Veszprém–Budapest, VHF–Iskolaszövetség, 151–162.

PIK K. (2001): *A szociális munka története Magyarországon (1817–1990)*. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.

SZABÓ L. (1993). *Szociális esetmunka*. Budapest, A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 3.

TALYIGÁS K.–HEGYESI G. (1990). Alapkő-letétel. Az 1990-es soproni konferencia. *Esély*, 4. sz. 59–61.

TÓTH E. (2006): Hogyan fejleszt a képzés? Szakmai szocializáció, oktatásirányítás, metodika. In ALBERT J. (szerk.): *Esélyek a szociális képzések megújulására*. Konferenciakötet, Veszprém–Budapest, VHF–Iskolaszövetség, 65–82.

Jogszabályok

77/2002. (IV. 13.) Kormányrendelet a felsőoktatási alapképzési szakok képesítési követelményeinek kreditrendszerű képzéshez illeszkedő kiegészítéséről

289/2005. (XII. 22.) Kormányrendelet a felsőoktatási alap- és mesterképzésről, valamint a szakindítás eljárási rendjéről.

2005. évi CXXXIX. tv. a felsőoktatásról

15/2006. (IV. 3.) OM rendelet az alap- és mesterképzési szakok képzési és kimeneti követelményeiről

2011. évi CCIV. tv. a nemzeti felsőoktatásról

3/2012. (I. 23.) Kormányrendelet a felsőoktatási intézmények képzési, tudományos célú és fenntartói normatíva alapján történő finanszírozásáról

423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról

Internetes forrás

www 1: A Szociális Szakmai Szövetség Alapszabálya

<http://www.3sz.hu/tartalom/alapdokumentumok> (Részlet a Szociális Szakmai Szövetség Alapszabályából. Látogatva: 2014. szeptember 10.)